

TÖBBSÉG, KISEBBSÉG, IDENTITÁS, TUDÁS – HATÁROK NÉLKÜL
Takács Tamara kötetéről

DOI 10.35402/kek.2019.1.9

Tematikus számunk főbb témaköreire, de szélesebb spektrumban egész seregnyi részterülethez is kapcsolódik az a „véletlen” tény, hogy a Kultúra és Közösség kiadója egyúttal a hazai ifjúságkutatás, oktatásszociológia, közösségtanulmányok, pedagógiai kutatómódszertanok egyik legkitartóbb segítője, mindeme témakörök támogatója és védnöke, s mintegy „mellékesen” a szomszédsági határokon átívelő társadalomismereti tudástöke fejlesztő képviselője, gazdagítója is. Ha lehet „tematikusan” rokon, sőt multidiszciplinárisan is közvetlen kapcsolatot megnevezni a Belvedere Meridionale kiadvány-sorozatai és tematikus számunk tudásháttere között, talán nem is kell messzebbre merészkedni, mint a kiadó egy 2017-es kötetéig, melyben Takács Tamara *Közösségi kötődés és identitás egy határmenti felsőoktatási térségben* címen közli kutatási tapasztalatait arról a „kisebbségi létben született anyanyelvű felsőoktatásról”, ahol „az idegen nemzetek közé rekedt kisebbségi közösségek sajátosságait, az összefogásban rejlő túlélési – identitásmegőrző stratégiákat” vette elemzése fókuszába.¹ A kötet anyagából a Szerző meg is védte doktori értekezését 2015-ben Debrecenben, tehát alapkérdésünk, hogy mily mértékben tudományos műről van szó, nem is lehet gyanakvoán feltehető. „A kötetben szereplő empirikus vizsgálat a diákok interjúinak tartalom-elemzése által keresi a választ a felsőoktatási intézmény választásának okaira. Feltérképezi a választás személyiség- és sorformáló hatásait, illetve a tanulmány alapú migráció motívumait, majd az ezekből kirajzolódó cselekvési típusok jellemzőit. A kötet szól mindazoknak, akiket érdekel vagy érint a határon túli magyarság ügye” – avat be rövid hátoldali ismertetőjével is.

A könyvészeti alapadatokra koncentrálnak nyilvántartásnak és a korunkbéli piaci igényekhez igazodó, „könyvajánló” típusú weboldali közléseknek bizonyosan ennyi elegendő is lenne az árérték-meghatározáshoz... Számunkra, s még inkább az átalakuló közlés-tudás-érvényesülés-mobilitás ifjúságkutatási tematikájával elmélyültebben foglalkozók

számára azonban ez még hírnek is kevés. A munka mint az anyanyelvű felsőoktatás kisebbségi értelmiség-utánpótlásban és szülőföldön maradásban nélkülözhetetlen szempontjainak részletezésével foglalkozó kutatás összefoglalója, érdemben tárgyalja a kisebbségi szereplők érdekérvényesítésének és fennmaradásának szempontjából a kisebbségi sorshoz kapcsolódó döntéshelyzeteket, átfogó képet próbál adni a vizsgálatai során megkérdezett továbbtanuló fiatalok személyes döntéseiről a tanulmányaikkal és jövőjükkel kapcsolatban, s mindezek identitás-alapú hátterének szemlélésével kezdve tárja föl a vonzások és taszítások tényezőit ezen a speciális területen, „ahol a világtrendek és a kisebbségi lét ütközőzónájában élnek” a diákok. Meggyőzően láttatja, hogy a kisebbségi sorshoz szorosan kapcsolódó döntéshelyzetek azt mutatják, miszerint „a megkérdezettek különböző módon élik meg a szülőhelyükről való kimozdulást, az elvándorlást befolyásoló, ellentétes irányú erők hatását. Saját sorsukba ágyazva magyarázzák döntéseiket”. Vagyis ekképpen a kötet tárgya az ifjúság-, a közösség- és a kisebbségszociológia határvonalain elhelyezhető problematika, melynek megannyi árnyalata „a fiatalok felsőoktatásban töltött életmódjáról, ilyen tárgyú narratíváiról szól. Közösségszociológia abban az értelemben, hogy a közös azonosságtudat és a kisebbségi nyelv használata közösségszervező erőként jelenik meg a narratívákban. A kisebbségszociológia kérdéseit is ilyen irányból kívánjuk tárgyalni. A kisebbség és a többségi nemzet együttélése kapcsán a kisebbségi tagok általános élethelyzetét kívánjuk elemezni. A megkérdezett interjúalanyok nemzeti identitását a funkcionális szociológia paradigmája szerint értelmezzük. Egy heterogén társadalmi mezőben az identitás közösségszervező funkcióval bír. Az erdélyi magyar ifjúság a domináns-, a kisebbségi- és az anyaország kultúrája közötti vonzástérben mozog. Ebben a hármas kötődésben egyéntől, élethelyzettől, családi háttérlől és egyéb tényezőktől vezérelten különböző attitűdök alakulnak ki, melyek hatással vannak az identitáselemek és az egyének egymáshoz való kapcsolatára is. A kutatás végkicsengése szerint az így kialakult közösség életében meghatározó szerepet tölt be az anyanyelvű felsőoktatás, mely a saját

1 Takács Tamara 2017: *Közösségi kötődés és identitás egy határmenti felsőoktatási térségben*. Belvedere Meridionale, Szeged, 187 oldal.

értelmiségi réteg megteremtésének funkciójával bír. A hatékony önérvényesülés és közösségi érvényesülés magatartásmintáinak elsajátítását szolgálja” (7. old.).

E bevezető körvonalak a következő fejezet mobilitási, európai felsőoktatási, és a kisebbség anyanyelven való továbbtanulásának lehetőségeit részletező egységbe kalauzolnak (9-27. old.), melyből az is kiderül, miképpen gazdagodik a Bologna-folyamat révén maga Európa is a helyi adottságokat piackepésen kihasználni képes és kész fiatalok oktatási mobilitásából, s hogyan rendelődik alá ennek az európai nyelvismeret, a kisebbségi és anyaországi nyelvi adottságok, a térségi viszonyrendszerek egész építménye is. Alaposan kibontja, hogy „a tradicionális társadalmakhoz képest a modern kor emberének identitása jelentős mértékben megváltozott. Míg a posztmodern társadalmakban a pozíció mentén mintegy megkövült és életre szóló identitásról beszélnek a kutatók, addig napjainkban egyénenként és életkoronként változó, sőt szabadon választható identitástudatról beszélnek. Igaz ugyan, hogy a társadalmi nyomás és szerepelvárás ma is meghatározza az egyén személyiségének alakulását, ugyanakkor az egyéni karakter nem egyenes következménye a társadalmi folyamatoknak. Az egyéni választás meghatározó, ami mintegy megnövekedett felelősséget is tesz a személyek vállára. Azonos társadalmi mezőben, növekvő felelősségük tudatában választhatnak. Kutatásunk szempontjából ez a választás jelentheti az oktatás és a privát szféra nyelv választását éppúgy, mint a barátok megválasztásának etnikai színezetét. Az egyéni szabadság térnyerésével párhuzamosan egyre fontosabbá válik az azonos nemzetiséggel rendelkező egyének önazonosságának alakulása. Mely nem csupán személyenként lehet eltérő, hanem egy egyén élete során is változhat, különösen abban az esetben, hogyha kisebbségként él valaki egy társadalomban. A Románia területén élő magyarok identitását hármasság érli. Egyrészt maga a kisebbségi közösség, másrészt az ország, amelyben élnek, harmadrészt pedig az anyaország. Ebben a hárompólusú erődimenzióban méltán kelti fel a társadalomkutatók érdeklődését, hogy hogyan alakul és változik a nemzeti karakter, mennyire erős a többségi nemzet olvasztóhatása, vagy mennyire éli túl ezt a hatást és tartja meg eredeti patternjét a nemzeti karakter” (31, 38-39. old.).

Nem véletlen, hogy e mintázatok keresése, megnevezése terén (a III. fejezetben) méltó fontosságot tulajdonít a kisebbség és az identitás fogalmának, melyet Anthony Cohen, Jan Assmann, Ludassy Má-

ria, Pataki Ferenc, Veres Valér, Bakk Miklós, Bodó Barna alapmunkái nyomán tekint át, majd ismerteti a magyar társadalom bevándorlókkal kapcsolatos attitűdjeit vizsgáló 2012-es TÁRKI kutatást, hogy tesztelje, miként formálódik „a megkérdezett interjúalanyok identitása adott társadalmi miliőben, adott nyelvközösségen belül, azaz az anyanyelven oktató egyetemek homogén közösségeiben illetve az anyaország felsőoktatásában”. Elemzi ezért azt is, hogyan lesz „a közös választások mentén kialakuló csoportokból a *mi* tudattal rendelkezők beszélő-közössége, mely jelentős mértékben különbözik a többi csoporttól. Ez a különbség és elkülönülés adja a nyelvközösség belső kohéziójának erejét, amely a szabad kapcsolatválasztás mentén alakul ki. Az azonos identitással rendelkező emberek csoportja mentén pedig kialakul a szociális identitás. A határvonal az eltérő kultúrák és ideológiák mentén húzódik. Ezek a határok, az egyén társadalomra adott reflexióján alapulnak, és meghatározzák a közösséggé szerveződés folyamatát. Az egyéni választások társadalmi képződményekben manifesztálódnak. A kollektív identitásban benne foglaltatik az egyéni identitás, ugyanakkor az egyén több egy csoport tagjánál. A közösség pedig több a szerepelvárások halmazánál. Gondolkodó személyek halmaza, akiknek gondolkodása meghatározza a társadalmi karaktert. Ezért az egyének tanulmányozása elengedhetetlen feltétele a társadalom megismerésének”, a nyelv közösségének, a kisebbség létének és identitását meghatározó kifejező eszközeinek („nemzeti identitás”), a kollektív identitás és a személyes szerepek, a szociális lények közötti kapcsolathálók („szociális identitás”), a normák és elvárások által közvetített interakciók és az anyanyelvi közösség mintázatai tágabb tematikájának (29-30. old.).

A kötet következő (IV.) fejezetében részletező módon sorra veszi a határon túli magyar fiatalok élethelyzetének főbb dimenzióit a háttérkutatások eredményei alapján, ide értve maga a képzés, az oktatás alapozó és készítő hatásait a perspektivikus jövőépítési stratégiákra, tematikusan a külföldi munkavállalás, a médiahasználati szokások, a vallás, az értékrendek, az önmeghatározás árnyaltabb képleteit, tapasztalati anyagát is (49-66. old.). Valójában a kötet törzsanyaga (mintegy száz oldalnyi kutatási bázis kimerítő ismertetése) csak itt, az V. fejezetnél kezdődik, ahol bemutatja a kutatás főbb kérdéseit és célkitűzéseit, vizsgálati, módszereit és alanyait, valamint azt teszi elemzése tárgyává, milyen hatást gyakorol az egyetemi léghő a diákok életfelfogására, életszemléletére, identitására, „mennyire

illeszkedtek be a magyarországi felsőoktatásba és a társadalmi életbe a határon túlról áttelepült magyar hallgatók, a szülőföldről való ragaszkodás és az anyaország vonzása milyen dilemmákkal járhat, milyen választások elé állítja a diákokat, melyek azok a háttérváltozók, amelyek a mobilitás, illetve a társadalmi beilleszkedés fő mozgatórugói, melyek a hazai területen továbbtanuló diákok identitásának és szociális identitásának főbb jellemzői?” (67. old.). E száz oldalas kutatási eredményesort lehetetlen itt röviden ismertetni, de ebben több dimenzió mentén teszteli a származás, iskolai pályafutás, informális kapcsolatháló, egyetemválasztás, az egyetem légköre, a nyelvhasználat, a nemzeti és szakmai identitás, a kapcsolati kötődések és a regionális identitás alapvető komponenseit. Kulcskérdésként kezeli, „melyek lehetnek a szülőföldön való maradási, illetve az onnan való elvándorlást befolyásoló háttértényezők? A felértékelődött regionális identitás és az e köré szerveződött csoportok informális és formális hálójára mennyire jelent erős vonzást a globalizációs hullám migrációs erejével, a jobb megélhetést kínáló külföldi országokkal szemben? Ebben az ellentétes erők által uralt társadalmi mezőben milyen szerepet tölt be az anyanyelvű felsőoktatás? A kisebbségi értelmiségivé válás útján az anyaországban, az anyanyelvi diplomával való könnyebb érvényesülés reménye, vagy a szülőföldön való kisebbségi értelmiség magatartásmintái szilárdulnak-e meg? Az anyaországban érvényesülő diákok hogyan és milyen ütemben illeszkednek be, hogyan lelnék új hazára az általuk választott társadalmi mezőben?” (68-69. old.). Egészében úgy látja, „az alapprobléma a kisebbségi sorshoz szorosan kapcsolódó döntéshelyzetek köré csoportosul”, ezt egy keresztmetszeti vizsgálatban próbálta átfogó képpé alakítani „a továbbtanuló fiatalok személyes döntéseiről a tanulmányaikkal és jövőjükkel kapcsolatban” meghatározó vonzások és taszítások tényezői révén, továbbá „a világtrendek és a kisebbségi lét ütközésében élő” megkérdőjelezett diákok különböző módon definiált szülőhelyről való kimozdulását, az elvándorlást befolyásoló, ellentétes irányú erők hatását, a saját sorsukba ágyazva magyarázott döntéseik okait, a választás és döntés személyiség- és sorsformáló hatását, illetve a tanulmány alapú migráció motívumait, majd az ezekből kirajzolódó cselekvési típusok jellemzőit is. Az empirikus vizsgálatban a diákok interjúinak tartalomelemzése révén keresett választ a felsőoktatási intézmény választásának okaira, s mindezeknek a kutatás módszertanát, forrásait, helyszíneit, statisztikai adatait, a kvalitatív kutatás

eredményeit és a minta kapcsolathálójának jellemzőit további fejezetekben (69-95. old.) mutatja be átfogóan és interjúszövegek révén.

A kvalitatív mélyinterjú módszerrel készített vizsgálati adatbázis 46 életútinterjúra épül, ebből „21 fő a Partiumi Keresztény Egyetemen (Nagyvárad), 11 fő a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen (Kolozsvár), 14 fő a Debreceni Egyetemen folytatta tanulmányait a megkérdés idején. A megkérdettek között, közös kapcsolódási pontot jelent, hogy mindannyian magyar kisebbségi létbe születtek és hogy születési helyük, vagy a felsőoktatási intézményük révén kötődnek a partiumi régióhoz. Az alapprobléma a kisebbségi sorshoz szorosan kapcsolódó döntéshelyzetek köré csoportosul. Egy keresztmetszeti vizsgálatban szeretnénk átfogó képet kapni a továbbtanuló fiatalok személyes döntéseiről a tanulmányaik és saját jövőjük kapcsán. A körülmények és a sajátos földrajzi helyzet mentén szerveződő vonzások és taszítások táptalaján létrejövő magatartásminták feltérképezésére és tipizálására vállalkozunk a kutatás során. A vonzás tényezői a szülőföldön tartják a megkérdett interjúalanyokat. A taszítás tényezői az anyaország felé mozdítják a megkérdett fiatalokat. A vonzás tényezőinek tekintjük a társadalmi közeg megtartó erejét. Vagyis az informális kapcsolathálókat, a barátok, a család és a tágabb rokonságot. Ide soroljuk a földrajzi hely szeretetét és az új közegetől, a migrációtól való félelmet is. A taszítás tényezőinek tekintjük az anyanyelvű társadalmi környezet, anyanyelven való továbbtanulást, anyanyelven való munkába állás biztos lehetőségét, a kedvezőbb életkörülmények és munkaerő-piaci lehetőségeket. Ezen tényezők mentén vizsgáljuk az egyéni választások sokszínűségét és motivációit, melyek mentén képzett csoportok elvezetnek a kollektív identitás mintázatához. Az interjúk során egyértelművé vált, hogy a kisebbségi létben élő és a világban a helyüket kereső fiatalok egyéni identitását a hivatalos és közösségi kötődések, a lokális, a kisebbségi és az állampolgári meghatározottság erőterei formálják. Megmutatkoznak ugyan a rugalmasság és az alkalmazkodás jelei, alapvetően azonban a nyelvi és a nemzeti közösség értékei, az ezek mentén születő döntéseik gyakorolnak jelentősebb befolyást az élethelyzetük alakítására. A kutatás újszerűsége a vizsgálat módszeréből fakad. Nem egy átfogó reprezentatív vizsgálat, hiszen ebben a témában számtalan megalapozó kutatás született. Ebből fakad a téma érdekessége, melyek lehetnek az itt élő egyének belső motivációi, lokális identitásuk megélésének sajátosságai, választásaik

magyarozói. Ezt egyéni interjú adatfelvétellel, kvalitatív vizsgálattal lehet megállapítani...” – foglalja össze főbb tapasztalatait.

Nem lehet feladatunk a Szerző munkájának még terjedősebb ismertetése, vagy akár értékelése.² Tematikus számunk megannyi résztémájához fölöttebb izgalmas részválaszok, analógiák, módszertani és rendszerkutatási összefüggések, párhuzamok és eltérések kínálóznak e monografikus kötetben, melynek kiadása a fennebb jelzett tematikai sokszínűség mellett a határmenti térségek etnopolitikai, nyelvhasználati, mobilitási, tudástranszfer-funkciós és megismeréskutatási aspektusához járul hozzá meggyőző mélységben.

2 A kötet a Kiadó jóvoltából olvasható is ezen a helyen: https://issuu.com/belvederemeridionale/docs/tak_cs_tamara_2017_k_z_ss_gi_k_